

TANULMÁNYOK

Demmel József

KIRÁNDULÁS A MAGYAR NEMZETI MÚLTBA?

Jozef Viktorin szlovák életműve és a visegrádi várromok¹

A visegrádi vár a magyar nemzeti múlt egyik legismertebb, legnépszerűbb emlékezeti helye. Keveset tudunk viszont arról, hogy a visegrádi romok feltárását és magyar nemzeti emlékezhellyé alakítását az a Jozef Viktorin kezdeményezte és (a magyar politikai és tudományos elit támogatásának megszerzése után) vitte véghez, akit 1848-ban pánszlávizmus gyanújával fél évig börtönbe zártak a magyar hatóságok, aki a szlovák szakirodalomban szlovák nemzeti elköteleződéséről ismert és akit a korszak legjobb szlovák irodalomszervezőjének tartanak a szlovák történészek és irodalomtörténészek.

Ezen ellentmondást többféle hipotézis segítségével oldhatjuk fel. 1. Viktorin szlovák nemzeti elköteleződése valójában nem volt olyan szilárd, és hungarus patrióta identitása Visegrádra helyezését követően aktív magyar hazafisággá változott. 2. Erős szlovák nemzettudata volt, amelyben azonban valamilyen külső hatásra törés következett be, s így „átállt” a magyar oldalra. 3. Viktorin opportunistá „kettős ügynökként” tevékenykedett mind a magyar, mind a szlovák nemzeti közösségekben. 4. Határozott, élete végéig megőrzött modern szlovák nemzeti identitásához legalább Visegrádra költözése idején, az 1860-as évek nemzeti szempontból nyugodtabb légkörében magyar állampolgári identitás társult, és visegrádi tevékenységét a szlovák–magyar megbékélés szimbolikus tetteként értelmezte.

Ezen hipotéziseket kizárni vagy igazolni Viktorin szlovák, illetve magyar nemzeti aktivitásának részletes elemzése nyomán lehet, így az alábbiakban (egymástól különválasztva) e két nemzeti tevékenységet vizsgáljuk.

1. Jozef Viktorin

Jozef Viktorinnal kapcsolatban a szlovák szakirodalomban mindig egyfajta erős rehabilitálási szándékot lehet regisztrálni. Mikuláš Gašparík Viktorin-életrajzát például így zárja: „Viktorin almanachjai, szlovák írók kiadása és a levelezése – mindez dióhéjban a szlovák irodalom története 1850 és 1870 között, és ezt a tényt nem szabadna többet megkerülni a szlovák irodalom történetének egyetlen komoly feldolgozásából sem.”² Ennek ellenére Viktorin recepciójá-

---

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíjának támogatásával készült. Ez úton köszönöm Gróf Péternek (Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma, Visegrád) és Mihalik Bélának (MTA BTK TI) a tanulmány megírása során nyújtott segítségüket.

² Mikuláš Gašparík: Jozef Karol Viktorin (1822–1874). K 90. výročíu smrti. In: Slovenská literatúra, (1963) 4. 418.

ra nem feltétlenül az elhallgatás, sokkal inkább a folytonos újrafelfedezés a jellemző. Viszonylag sokan írtak róla: az említett Mikuláš Gašparík szlovák irodalomszervezői tevékenységét dolgozta fel körültekintően,³ Kovács Anna pesti éveit,⁴ Eugen Jóna nyelvészeti tevékenységét,⁵ Alexander Popovič orosz kapcsolatait,⁶ Helena Rusnáková pedig egy teljes életrajzi áttekintést írt magyarul és szlovákul is.⁷

Viktorin a nemzeti mozgalomban betöltött helye és szerepe alapján kortársai is a legnagyobbak között tartották számon. Halálakor a korabeli szlovák nemzeti mozgalom legnagyobb tekintélyű alakja, Jozef Miloslav Hurban megindultan búcsúzott tőle. Szerinte Viktorin halálával egy „jószerű, jó szándékú, tevékeny lelkű, éles eszű, fáradhatatlan” embert veszített el a szlovák nemzet.⁸ A Národné noviny többek között irodalomszervező tevékenységét méltatta: „amibe [Viktorin] belefogott, azt véghez is vitte. Mindaz, amit ő véghezvitt, azt és úgy csak Viktorin vihette véghez.”⁹

Az 1822-ben Magyarországon született, azonban cseh apától és morva anyától származó Viktorin első iskolaévei kivételével felszenteléséig Nagyszombatban tanult, és itt végezte papi tanulmányait is. Az 1848-as fogsága idején írott önéletrajza szerint szlovák nemzeti öntudata is e városban, néhány évvel a szeminárium megkezdése előtt kezdett lassan kibontakozni: „[az 1830-as évek végén] kezdett bennem valamiféle, még nagyon homályos nemzetiségi érzés megnyilvánulni, mert amennyire vissza tudok emlékezni, többször történt, hogy iskolatársaimmal két pártra, tehát a magyar és szlovák pártra szakadtunk és egymás ellen harcoltunk.”¹⁰ Letisztult, határozott szlovák nemzeti öntudata azonban saját bevallása szerint csak akkor alakult ki, amikor megismerkedett Ján Palárikkal a szemináriumban: „nem kevesebbet köszönhetek neki, — így Viktorin — mint hogy rövid idő alatt nemzetileg tudatossá váltam”, s hozzáteszi, hogy Palárik nélkül egész életrajza nem értelmezhető.¹¹ Ennek a szoros barátságának nem csak életrajzi, hanem közéleti jelentősége is van, hiszen a legtöbb, nevükhöz kötődő szlovák nemzeti kezdeményezés kettejük szoros együttműködésének eredménye volt.

³ *M. Gašparík*: Viktorin. *Mikuláš Gašparík*: Almanach Concordia. K stému výročiu – 1858 – 1958. In: Slovenská literatúra (1958) 2. *Mikuláš Gašparík*: Storočnica Viktorinovho almanachu Lipa (1860 – 1960). In: Slovenská literatúra, (1960) 4. 452–453.

⁴ *Anna Kováčová*: Dolnozemskej vzdelanci ako zakladatelia a podporovatelia Matice slovenskej. In: Anna Kováčová: Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok. Bp., 2014, 263–275.

⁵ *Eugen Jóna*: Viktorinova Gramatika a jeho názory na spisovný jazyk. In: Slovenská reč, (1973) 69–76.

⁶ *Anton Popovič*: J. K. Viktorin a P. A. Lavrovskij. Poznámka o charaktere slovensko-ruských literárnych stykov v šesťdesiatych rokoch 19. storočia. In: Slovenská literatúra (1957) 3. 395–398.

⁷ *Helena Rusnáková*: J. K. Viktorin viharos élete. Nové Zámky, 2012.

⁸ *Jozef Miloslav Hurban*: Jozef Viktorin. In: Cirkovní Listy, 1874. július 31. 223–224.

⁹ *J. R. [Jozef Ráth]*: Jozef Viktorin. In: Národné noviny, 1874. július 25. (A továbbiakban *J. Ráth*: Jozef Viktorin i. m. 1874a.)

¹⁰ Archiv Spoločnosť Svätého Vojtecha, Trnava (ASSV) Fasc. 50, č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 8 – 10.

¹¹ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 8 – 10.

A szemináriumban azonban ez a szoros szövetség nem csak előnyökkel, de hátrányokkal is járt Viktorin számára. A két kreatív fiatal ugyanis — Viktorin 1848-as, börtönben írott visszaemlékezései szerint — jól láthatóan szűknek érezte a szeminárium nyújtotta szellemi kereteket, s ezen keretek fészegetése, közös útkereséseik gyakran szemet szúrtak a szeminárium vezetésének – ez pedig annak ellenére kellemetlenségekkel járt, hogy egyébként ők voltak a legjobb tanulók is a papnevelőben. Palárik ugyanis eleinte egyházellenes, a hitet kétségbevonó vagy a kereszténységet támadó, természetesen a papnövendékek számára tiltott olvasmányokat szerzett be és osztott meg Viktorinnal. Emellett együtt olvasták a cseh Kvéty című folyóiratot is, amely abban az időben, az 1840-es évek legelején az egyetlen, Felső-Magyarországon szélesebb körben elterjedt szláv nyelvű újság volt. Komoly fordulópontot jelentett szellemi útkeresésük során, hogy egy iskolatársuk különutasságuk miatt bepanaszolta őket az iskola vezetésének, ekkor vált világossá ugyanis számukra, hogy az egyházellenes irodalom tanulmányozása a szemináriumból való kirúgásukkal is járhat (míg a szlovák nemzeti tájékozódás nem veszélyezteteti tanulmányait). A kérdőre vont Palárik ugyanis — Viktorin megfogalmazásában — eltitkolta, amit el kellett titkolni, és bűnbánatot tanúsítva bevallotta, amit be lehetett vallani. Azonban pontosan érezték, hogy „bizony csak kevésen múlt, hogy az evangélikusok ne törjenek a fejünk felett.” Ezért döntöttek úgy, hogy a racionális filozófiával (ez alighanem a szigorúan eltitkolni valók közt volt) nem foglalkoznak, hanem a papi karrierjükre kevésbé veszélyesnek ítélt téma felé fordulva „egészen a nemzetiségnek szenteljük magunkat”. A fokozott óvatosság ellenére ugyanakkor minden évben vizsgálatot indítottak ellenük (ahogy Viktorin fogalmaz, az „ultra-magyarok” „barbár üldözésének” voltak kitéve), s végül felszentelésük is veszélybe került (a vizsgálat végén viszont felmentették őket).¹²

Arról, hogy Viktorin szlovák nemzeti elkötelezettsége valóban a szemináriumi évek alatt szilárdult meg, az első szlovák nyelvű politikai lap hasábjain olvasható cikkei tanúskodnak. A szlovák–magyar nemzeti vitáktól sem mentes engedélyeztetési eljárás után, 1845 késő nyarán megjelenő, Štúr által szerkesztett Slovenské národné novinyben¹³ Viktorin 1845 kora ősztől,¹⁴ tehát szinte azonnal a lap indulásától kezdve publikált.¹⁵ Eleinte a főleg a Štúr köréhez közel álló fiatal szlovák katolikus papok (Štefan Závodník, Juraj Holček, Eugen Gerometta¹⁶) által kezdeményezett, de Štúr és követői által is egyértelműen tá-

¹² ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 11–14.

¹³ Erről lásd *Demmel József: A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon.* Pozsony, 2011, 171–193.

¹⁴ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 13.

¹⁵ Viktorin eleinte az „...i.” jegy mögé rejtőzve publikált, később, amikor már teljes nevét használta, ezekre a cikkekre sajátjaként hivatkozott. Pl.: *Jozef Karol Viktorin: Zo senice.* Slovenské národné noviny (a továbbiakban SNN), 1847. március 9. 167. sz. 666–667. A rejtőzködés oka alighanem az óvatosság volt – papnövendékként nem akarta kompromittálni magát, felszentelése és első kápláni állásának megszerzése után viszont már kevésbé volt veszélyes számára szlovák nemzeti érdeklődésének nyílt felvállalása.

¹⁶ Geromettáról, illetve általánosságban a fiatal szlovák katolikus papok és a szlovák nemzeti mozgalom viszonyáról lásd *Demmel József: „én is szlovák születésű vagyok”.* Eugen Gerometta pesti

mogatott,¹⁷ a pálinkafogyasztás visszaszorítását célzó mértékletességi mozgalomról írt,¹⁸ később azonban a szlovák törekvéseket támadó magyar nemzeti szempontú cikkek szerzőivel is vitába bocsátkozott. Reagált a Nemzeti Újságban a szlovák katolikus papnövendékeket támadó cikkekre is, és visszaautasította, hogy a szlovákok hazaárulást követnének el anyanyelvük fejlesztése során. A szlovák nemzeti törekvéseket úgy jellemezte, hogy „végre a hosszú álom télen-ségből felébredtek, hogy elkezdtek atyai nyelvüket elsajátítani, tökéletesíteni, magukat sokoldalúan képezni.”¹⁹ Egy másik cikkben a szlovák irodalmi nyelvről szóló vita kapcsán kiállt a Štúr-féle irodalmi nyelv mellett, és az általa (azaz Viktorin által) egyébként láthatóan tisztelt Ján Kollár (a szlovákok körében a cseh irodalmi nyelvet propagáló) törekvéseit kárhoztatta, amelyek szerinte csak kárt okoznak a szlovákoknak.²⁰ Később, szenici káplánként is írt a lapba. Írásai szerint hiányolta a városban a szlovák nemzeti szellemet, azt viszont kiemelte, hogy jó barátságba került a szomszédos Hilboké evangélikus lelkészével, Jozef Miloslav Hurbannal: „a Slovenské pohľady nagyrebecsült szerkesztő urának a szomszédságában lakom, akitől a fiatal legény a nemzet és a mi életünk fejlődésére tekintettel sokat nyerhet, ez magától értetődő.”²¹ Másutt is azt írta, hogy egy közös kirándulás Hurbannal, Hurban apósával és sógorával „élete legszebb pillanatai közé tartozik.”²²

Alig nyolc hónapi szenici káplánkodás után azonban Viktorin átkerült a Pozsony megyei Nádas községbe, szintén káplánnak. A szakirodalom — átvéve Viktorin önéletrajzának állításait — amellet érvel, hogy a váltás az egyházi

egyetemi éve. (1837-1841). In: „Mélységes mély a múltnak kútja. Művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, 2009, 14–41. Demmel József: Egy szlovák képviselőjelölt 1848-ban. Működőképes politikai alternatíva? In: *Uő.*: „egész Szlovákia elfért egy tutajon...” Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, 2009, 90–114.

¹⁷ Erről lásd Demmel J.: A szlovák nemzet i. m. 213–216.

¹⁸ I.K.V. [Jozef Karol Viktorin]: Šúrovce, v Prešp. stolice, dňa 16 szept. In: SNN, 1845. október 30. 18. sz. 71.; .....i. : Z Trnavi. In: SNN, 1846. április 24. 77. sz. 306.; Jozef Karol Viktorin: Zo Senice. In: SNN, 1847. március 9. 167. sz. 666-667.; Jozef Karol Viktorin: Zo Senice. In: SNN 1847. március 12. 168. sz. 671.

¹⁹ Z ústavu duchovnjeho v Trnave .....i. [Jozef Viktorin]: Prjehlad časopisou. In: SNN, 1846. március 10, 64. szám 254-255. Z ústavu duchovnjeho v Trnave .....i. [Jozef Viktorin]: Prjehlad časopisou. In: SNN, 1846. március 13, 65. szám 258-259. Későbbi cikkeiben is gyakran beazonosítható a szlovák nemzeti szempontrendszer. Pl. Jozef k. V.to.n. [Jozef Karol Viktorin]: Krátky Vítah z Usporádaňá a Letopisóv Cirkvi Krestanskéj katolíckéj pro Mládež obecného ludu od Jána Pavelka kaplána Šaščínského v Trnave 1844. 119. Orol Tatránský (a továbbiakban OT). 15. sz. 1845 december 5. 119–120.

²⁰ Z Trnavi: V meňe celej Slovenskej mládeže v semeňisku Trnavskom. SNN, 1846. június 30, 96. szám 385. Kollárral való találkozását lásd: ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 19–20.

²¹ Jozef Karol Viktorin: Zo senice. In: SNN, 1847. március 12. 168. sz. 671. ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 23-24.

²² J. K. Viktorin: Velehrad. In: OT III. 79. sz. 1847. november 5. 627-628.; OT III. 80. sz. 1847. november 16. 633-634. Arról, hogy ez a barátság szoros és kölcsönös volt, Hurban apósának, Samuel Jurkovičnak egy 1848-as levele is tanúskodik, aki az említett kiránduláson velük utazó másik vejének, Daniel Slobodának írja aggódva, hogy Viktorinról az a hír járja, hogy meghalt a börtönben. Daniel Sloboda: Korrespondence Daniela Slobody se Samuelem Jurkovičem. K vydání připravil, úvodní štúdií, poznámkami a rejstříky opatřil Zdeněk Fišer. Brno, 2005, 228.

hatóságok büntetése volt, amiért Viktorin túl szoros kapcsolatba került Hurbannal.²³ Kétségtelenül elképzelhető, hogy a helyi nemesi, hivatalnoki elit nem nézte jó szemmel Viktorin és a magyar körökben hírhedt Hurban barátságát, ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy ez idáig senki sem ellenőrizte Viktorin emlékiratának hitelességét, nem vetették össze egyházi forrásokkal, amelyek az áthelyezést indokolták.²⁴

Ugyanez elmondható egyébként 1848-as fogságáról is: Viktorin emlékirata és a róla szóló, kortársai által írt nekrológok²⁵ alapján a szakirodalom egyöntetűen azt állítja, hogy a Hurbannal korábban kötött barátság miatt nehezteltek rá „magyar körök”, s emiatt ártatlanul megvádolták zsidóellenes pogromok szervezésével és hazaárulással, majd fél évre börtönbe vetették 1848 májusában (idős plébánosával együtt), ahonnan csak 1848. december 24-én szabadult ki Windischgrätz engedélyével. Ha azonban más korabeli forrásokat is bevonunk a vizsgálatba, bonyolultabb kép alakul ki. Abba érdemes belegondolni, hogy bizonyíték és megalapozott vádak nélkül, pusztán azért, mert egy káplánra elvileg nehezteltek bizonyos helyi körök, még az 1848-ban felfordult Magyarországon sem tartóztathatták le katonasággal egy plébánost és káplánját, hogy az egész gyülekezet szeme láttára (ahova ártatlanságuk esetén vagy büntetésük letelte után vissza kell majd térniük) elvigyék és börtönbe vessék őket. Márpedig Viktorinék esetében ez történt, s ehhez bizonyosan komoly, megalapozott vádak kellettek. Daniel Rapant szlovák történész, aki az egész ügyből csak Viktorinnak a pánszlávizmus vádját visszautasító vallomását közli, az ügyet összefoglalva megjegyzi, hogy bár Viktorint kiengedték 1848 decemberében, az eljárást nem szüntették meg ellene. Sőt, (plébánosával szemben) őt el is ítélték 1850. január 11-én. A vád szerint Viktorin 1848 májusában a nádasi kocsmban egy, a smolenici papot és káplánját állítólag megverő, Heller nevű zsidó sebész és közvetetten a zsidók ellen ingerelte a népet és a pogromot maga is meg akarta nézni. Azt maga Viktorin írja le emlékirataiban, hogy Heller tette (akit ő csak „egy bizonyos nádasi zsidó” néven emleget) mélységesen felháborította, ami már csak abból is látható, hogy az esetről milyen részletesen és felindultan ír emlékirataiban.²⁶ Az ítéletet meghozó, s magyar nemzeti elfogultsággal 1850-ben aligha vádolható Pozsony megyei bíróság börtönbüntetést szabott ki Viktorinra, amelyet azonban 1848-as raboskodását beszámítva letöltöttnek tekintettek, továbbá pénzbüntetést is fizetnie kellett.²⁷ Valójában tehát — ha

²³ Az áthelyezés kérdését Viktorin papi pályája során mindig egyfajta büntetésként, „pánszlávizmusának” megtorlásaként magyarázza a szakirodalom, ami nem mindig felel meg feltétlenül a valóságnak (lásd lent).

²⁴ Feltételezésem szerint a legvalószínűbb, hogy Viktorinnak informálisan valóban szemére vethették Hurbannal való barátságát, az áthelyezés hivatalos indoka alighanem azonban nem ez, hanem Viktorin káplánhoz nem illő viselkedése lehetett. Azt ugyanis ő maga is részletesen leírta, hogy káplánként nyíltan, sőt, tüntetőleg kizárólag a város evangélikus társaságaiba járt el, sőt, egy evangélikus kisasszonnyal gyakorlatilag nem leplezett szerelmi viszonyt folytatott. ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 22–29. (Részletesebben lásd lent.)

²⁵ *J. Ráth: Jozef Viktorin i. m, 1874a, 133–137. N. N. [Jozef Ráth]: Jozef Viktorin. In: Letopis Matice slovenskej, 1874. Ročník XI. Svázok II. Turč. Sv. Martin, Kníhtlačiarstvo-účastinársky spolok, 1874. 133–137. (A továbbiakban: *J. Ráth: Jozef Viktorin i. m, 1874b.*)*

²⁶ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 31–35.

²⁷ *Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Martin, 1937, 256.*

hihetünk Rapant adatainak — Viktorin nem teljesen ártatlanul szenvedett, és ha nemzeti szempontból érték is támadások, az ellene felhozott vádak nem voltak teljesen alaptalanok.

Sőt, a hazaárulás, azaz a „pánszlávizmus” vádja sem pusztán a rosszindulaton, hanem konkrét terhelő bizonyítékokon alapult – a pozsony megyei első alispán, Jankó Mihály egy írásos bizonyíték, egy Viktorinnál lefoglalt levél alapján tette fel az erre vonatkozó konkrét és általános kérdéseit, azaz nem pusztán Viktorin Hurbannal való barátsága szolgáltatotta a „jogalapot” a vizsgálathoz. Viktorin ugyanis épp, amikor elfogták, Martin Čulennek írt egy levelet, amelyben többek közt azt írta, hogy egyes hírek szerint Hurban a Liptószentmiklóson megtartott május 10-i szlovák nemzeti gyűlésről már nem tér haza a katonaság által ellepett Hlbokéra, és azt üzentte feleségének, hogy meneküljön az apjához, ő maga pedig 10 000 katonával tér vissza.²⁸ E sorok miatt vonták kérdőre Viktorint, aki természetesen elhárította a vádakát, illetve azt mondta, csupán olyan szóbeszédeket írt meg, amelyet ugyan hallott, de nem tudja megmondani, mennyire van alapjuk. Vallomásából két elemet kell kiemelnünk. Az egyik, hogy letagadta Hurban barátságát, s annyit írt, hogy csupán „egy társalgás következtében” keveredett abba a gyanúba, hogy ő Hurbannal tart, és hogy „a nagyszombati kerületi helyettes Viber József őnagysága előtt, jóval azelőtt, minekelőtte Hurban az agitatio terére lépett volna, kinyilatkoztattam, hogy én, észre vévén Hurbannál valami politikai irányt, azonnal magányosságomba visszahúzó magamat s agitatiojáról tudni semmit sem akarok.”²⁹

Mindezt tulajdonképpen maga Hurban is alátámasztja, aki úgy emlékszik vissza az 1848. március 19-én nála József nap alkalmából tartott találkozóra, hogy Viktorin volt ugyan, aki a legtüremlenebbül várta Štúrt az összejövetelre, ugyanakkor a többségi véleménnyel szemben azt hangsúlyozta, hogy a szlovákok nem állnak készen a politikai fellépésre, mert nincs meg hozzá az erejük: „Az arisztokrácia nem tart velünk, püspökeink és gazdag plébániákon ülő papjaink Kossuthoz hajlanak. Mibe vágsz bele, ember?” – kérdezte Hurbant Viktorin (Hurban három évtizeddel későbbi visszaemlékezése szerint).³⁰ A másik, ami érdekes ebben a vallomásban, hogy szlovák nemzeti meggyőződését még a bírósági eljárás során sem félt hangsúlyozni: „Én az egész sláv mozgalmakat természetes kifolyásnak tartom azon nyomorúlt, rossz helyzetnek, melyben a szláv törzsökök leginkább sínlődtek. Mivel pedig jelenleg olyan időket élünk, amidőn mindenki kér, keres, szabadság után kiterjeszti kezeit, nem lehet csodálni, ha a szlávok szinte hátrább maradni nem akar.”³¹

Viktorin, miután 1848 szeptemberében kiszabadult, még Nádasra tért vissza, azonban nem sokkal később Szakolcára, 1852-ben pedig Pestre helyezték. Az első professzionális szlovák irodalomtörténetet megíró Jaroslav Vlček szerint ez a korszak, az 1850-es évek az „ínség és némaság” időszak, amikor a szlovák

²⁸ *D. Rapant*: Slovenské i. m. 249.

²⁹ *D. Rapant*: Slovenské i. m. 255.

³⁰ *Jozef Miloslav Hurban*: Ludovit Štúr. Rozpomienky. Bratislava, 1959, 561. Ugyanezt állítja Viktorin is önéletrajzában. ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 31–32.

³¹ *D. Rapant*: Slovenské i. m. 254.

írók, költők szinte alig alkottak és gyakorlatilag semmit nem publikáltak. Ennek az állapotnak (az önkényuralom nyilvánosságot korlátozó keretein túl) a legfontosabb oka a szlovák irodalmi nyelv körül újra fellángoló vita volt. A szlovák társadalmi nyilvánosság ugyanis egyértelműen az új, Štúr-féle irodalmi nyelven jött létre, s ezt fogadta el nyelvi normaként a szlovák írástudó réteg jól látható többsége. Az osztrák kormányzat azonban 1849 után (aligha függetlenül a Bécsben a kormány tanácsadójaként működő Ján Kollár tevékenységétől) az evangélikusok által évszázadok óta használt, ekkoriban következetesen „staroslovenčinának”, azaz „őszlováknak” nevezett bibliai cseh nyelvet támogatta. Ezen a nyelven jelent meg az egyetlen, kormány által engedélyezett (és dotált) szlovák politikai lap, a Slovenské noviny, Bach és Thun miniszter pedig azt ígérték, hogy ezt a „staroslovenčinát” alapul véve szlovák oktatási intézményeket alapítanak, valamint hivatali nyelvként is bevezetik a szlovák nyelvterületen. Bár ez a két utóbbi később beváltatlan ígéretnek bizonyult, mégis a Štúr-féle irodalmi nyelv számos képviselője a „staroslovenčina” híve lett. Közéjük tartozott a Slovenské noviny szerkesztője, Daniel Lichard is, ám az „áttérők” többsége – Jozef Viktorin mellett Ján Palárik, Andrej Radlinský, Jonáš Záborský, Martin Hattala, Štefan Závodník, Juraj Holček, Jozef Kozáček, Michal Rešetka, Július Plošič és Michal Chrástek) katolikus pap volt.³² Ez az irodalmi nyelvi interregnum által teremtett bizonytalan állapot a szlovák írók, költők döntő többségét hallgatásra készítette. A kiadvány, amely végül nem csak megtörte a szlovák irodalom ezen közel évtizedes hallgatását, de egyúttal végérvényesen eldöntötte az irodalmi nyelv kérdését is, Viktorin nevéhez kötődött. A két pesti káplán, Palárik és Viktorin ugyan először nem évkönyvet, hanem egy régóta tervezett irodalmi egyesületet (Matica slovenská) szeretett volna alapítani. Eleinte — hasonlóan a Štúrék által 1848 előtt létrehozott szlovák irodalmi egyesülethez — Tatrinnak akarták elnevezni (igaz, Viktorin már ekkor is „Matica slovenska” néven emlegette).³³ A szlovák nyelv és irodalom fejlődését és terjesztését elősegítő egyesület (amely alapszabályai alapján inkább hasonlított a későbbi Matica slovenskához, mint a korábbi Tatrínhoz) azonban az 1850-es évek elején még nem kapott felsőbb engedélyt, s így nem jöhetett létre.³⁴ 1857-ben azonban a két káplánnak nem csak a pesti rendőrfőnök engedélyét sikerült megszereznie, de a gazdag ügyvéd, Alexander Wrchovský is felajánlotta pesti házát a Matica slovenská céljaira. Az egyesület azonban ebben a formában nem valósult meg, aminek elsősorban az irodalmi nyelv rendezetlensége volt az oka – a szlovák szellemi élet különböző erőcsoportjai ugyanis e kérdésben az egyesület alapítása kapcsán ismét egymásnak feszültek. Ezért Viktorin és Palárik úgy döntöttek, hogy először egy közös kiadványban megpróbálják egyesíteni a szlovák irodalmat, s nekiláttak egy Concordia című — nevében is az egységesítés koncepcióját tükröző — évkönyv előkészítési munkálatai-

³² M. Gašparík: Concordia i. m.

³³ Jozef Viktorin: Několik slov o Matici Slovenské. In: Slovenské noviny, 1851, 56. sz.

³⁴ František Bokes: Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914. I. 1848–1867. Bratislava, 1962, 171–176.

³⁵ Concordia. Slovanský letopis. V Budíné, 1858.

nak.³⁵ Viktorin, aki ekkor oroslánrészt vállalt a szerkesztésben,³⁶ gyakorlatilag mindenkit megkeresett, aki a szlovák kulturális életben az elmúlt évtizedekben megfordult.³⁷ Viktorin a készülő évkönyvbe akár a staroslovenčinán, akár az új irodalmi nyelven elfogadott írásokat,³⁸ ám az írások beérkezésekor derült ki, hogy a „staroslovenčina” pozícióit egyedül az állami támogatásnak köszönheti, s valójában a szlovák szellemi életben a Štúr-féle nyelv egyértelműen domináns volt. Csak három rövid vers és Daniel Lichard prózája érkezett csehül, minden más szerző az új nyelvet használta.³⁹

Miután a szlovák irodalmi nyelv kérdése végérvényesen eldőlt, Viktorin 1858-tól kezdve hosszú időn keresztül a szlovák irodalom szervezésébe fektette energiái jelentős részét. Viktorin — immár egymaga — a címet is megváltoztattva⁴⁰ kizárólag szlovákul adta ki az évkönyvet, Lipa, azaz Hársfa címmel. Ezek az évkönyvek a korabeli szlovák irodalom csúcsteljesítményei. Itt jelentek meg először a korszak, sőt, az egész 19. század egyik legjelentősebb regényírójának, Ján Kalinčiaknak a legfontosabb regénye, a Reštavrácia, a kor két legjobb drámaírójának, Ján Paláriknak és Jonáš Záborskýnak színdarabjai (szlovák nyelven gyakorlatilag az első, komolyan vehető művészi színvonalat képviselő drámai alkotások), és a kor legjobb lírai alkotóinak legfontosabb produktumai.⁴¹ Ezek mellett Viktorinnak még arra is volt ideje, hogy az addigi szlovák irodalom történetében két legjelentősebb költő, Ján Hollý⁴² és Andrej Sládkovič⁴³ verseit gyűjteményes kiadásban megjelentesse, valamint több kötetben kiadja a már említett Záborský életművét.⁴⁴

Túl azon, hogy Viktorin kezdeményezésére a tetszhalott állapotban lévő szlovák irodalmi élet újra felélénkült, szervezési szempontból is értékelnünk kell munkáját (hiszen ennek a szervezőtehetségnek később, a visegrádi romok restaurálási projektjénél is jelentősége lesz). Viktorin ugyanis kápláni teendői és saját munkái megírása mellett elképesztően nagy feladatot vállalt magára ezzel az irodalomszervezői szereppel. Először is (pontosan ráérezve a korszel-

³⁶ *F. Bokes*: Dokumenty i. m. 177.

³⁷ Lásd pl. Jozef Viktorin Martin Hamuljaknak 1857 február 21-én. Közli *M. Gašparík*: Concordia i. m. 188–189. Jozef Viktorin Andrej Sládkovičnak 1857 február 26-án. Közli *M. Gašparík*: Concordia i. m. 189. Jozef Viktorin Ján Kalinčiaknak 1857. július 29-én. ASSV, Fasc. 50. č 61.

³⁸ E tekintetben mintául vették az 1830-as években szintén Pest-Budán kiadott Zora c. almanachot. A két kezdeményezés közti kapcsolatról lásd Hamuljak Viktorinnak küldött levelét. Martin Hamuljak Jozef Karol Viktorinnak 1857. március 4-én. Listy Martina Hamuljaka II. (1834 – 1859). Ed. *Augustín Ma ovčík*. Martin, 1989, 219–222.

³⁹ *M. Gašparík*: Concordia i. m. 186.

⁴⁰ Jozef Viktorin Ján Kalinčiaknak 1860-ban. ASSV, Fasc. 50. č 61.

⁴¹ Az 1990-es években megjelent többkötetes szlovák történelmi összefoglalás is úgy jellemezte Viktorin almanachjait, mint amelyek mély depresszióból rántották ki a szlovák irodalmat. *Július Mé-sároš*: Kultúrne snahy Slovákov v matičnom období. In: Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia). Bratislava, 1992, 597. *Jaroslav Vlček*: Jozef Viktorin. In: Prúdy 6 (1922) 4. 213–217.

⁴² *Ján Hollý*: Jána Hollého Spisy Básnické. so životopisom a zprávou o pomníku i spisoch jeho sporiadal a vydal Josef Viktorin. Tretie, opravené vydanie. Pest, 1863.

⁴³ *Andrej Sládkovič*: Spisy básnické Andreja Sládkoviča. V B. Bystrici, 1861.

⁴⁴ *Jonáš Záborský*: Jonáša Záborského Lžedimitrijady čili búrky Lžedimitrijovské v Rusku. Predstavené v deviatich Básňach dramatických. Vydal Josef Viktorin. Peš -Budín, 1866. Jonáša Záborského Básne dramatické. Vydal Josef Viktorin. V Pešti, 1865.

lemre) megszabta a kötetek irányát. A szerzőktől azt kérte, hogy liberális szel­ lem­ben, írjanak, a vallási témát pedig mellőzzék.⁴⁵ Sokakat kifejezetten felkért bizonyos, meghatározott témájú lírai vagy prózai művek megírására.⁴⁶ Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy milyen óriási jelentősége volt néha a biztatásának. Záborský műveinek jelentős része például alighanem elveszett volna, ha Viktorin nem bátorítja őt. A drámaíró 1865. január 9-i levelében fel is tette Viktorinnak a kérdést, saját drámai műveire célozva: „Hitte volna, hogy ezek a művek mind 1858 ősze óta készültek? És a publikálás reménye nélkül írtam őket, csak hogy elülsem az időmet, és úgy, hogy lehet, hogy csak céltalan szó­ra­ko­zó­ként, mintha kártyáznék?”⁴⁷ A Concordia esetében ráadásul a cenzúrára is figyelnie kellett, amely számos beküldött írás megjelentetését megtiltotta. 1857 nyarán például azt írta Hurbannak (akinek néhány írását szintén ki kellett hagynia): „Ó, 1848 előtti cenzúra, jöjjön el a te királyságod! Hogy úgymond szabad a sajtó! Hej bizony! Minden szabadság elnyomása!”⁴⁸ Ezek mellett ő baj­lódott a kéziratok korrektúrázásával, a végleges levonat ellenőrzésével, neki kellett dönteni a sokszor még bizonytalanul használt irodalmi nyelv bizonyos nyelvtani kérdéseiről,⁴⁹ intézni a nyomtatást, a terjesztést, megteremteni az anyagi hátteret, összegyűjteni a kiadáshoz ekkoriban szükséges három-négy­öt­száz főnyi előfizetői tábort, egyszóval — ma talán úgy mondanánk — men­d­z­sel­ni az egész folyamatot.

Viktorin 1863-ban, amikor évtizedes törekvések után végre valóban létre­jött a Matica slovenská, második számú alapító tagként lépett az egyesületbe Ján Francisci után és Ján Palárik előtt.⁵⁰ A szervezés során azt is elvállalta, hogy a kezdeti felajánlásokat ő gyűjti össze, azaz hozzá kellett beküldeni a Maticának szánt adományokat.⁵¹

Mindeközben élénk kapcsolatban volt az orosz és a délszláv irodalom kép­vi­selőivel, aminek köszönhetően 1863-ban a charkovi egyetem szenátusa tiszte­let­beli taggá választotta,⁵² majd megkapta az orosz Szent Anna rend második fokozatát is.⁵³ 1870-ben részt vett a szlovák Szent Adalbert Egyesület alapítá­sa­ban is, és 100 forintot adott az egyesület céljaira.⁵⁴

⁴⁵ *M. Gašparík*: Lipa i. m. 452 – 453. *M. Gašparík*: Concordia i. m. 187.

⁴⁶ *M. Gašparík*: Concordia i. m. 187.

⁴⁷ *Ervín Lazar*: Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korešpondencia. Bratislava, Slo­ven­ské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956. 287. (A továbbiakban: *J. Záborský*: Korešpondencia i. m.)

⁴⁸ Idézi *M. Gašparík*: Concordia i. m. 186.

⁴⁹ Viktorin e tevékenységéről lásd *Pavol Vongrej*: Z ozvien Jána Hollého v romantizme. In: Pamätnica z osláv dvojstého výročia narodenia Jána Hollého. Zost.: Juraj Chovan. Martin, 1985, 300–301.

⁵⁰ Letopis Matice slovenskej, 1–2. (1870). Turč. Sv. Martin, 1870. 135–159.

⁵¹ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/902/Botto_Dejiny-Matice-Slovenskej-1863-1875/21#ixzz3QUy8Mxxzd;
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/902/Botto_Dejiny-Matice-Slovenskej-1863-1875/17#ixzz3QV50kOGs;
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/902/Botto_Dejiny-Matice-Slovenskej-1863-1875/4#ixzz3QV5pJyoq;
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/989/Francisci_Crty-z-doby-moysešovskej/1#ixzz3QVP4BNFD Letöltés ideje: 2015. március 10.

⁵² Viktorint a vele Pest-Budán 1861-ben megismerkedő, s később élénk levelezést folytató Peter A. Lavrovskij professzor javaslatára, irodalmi szervező tevékenységéért választották az egyetem tiszteletbeli tagjává. Erről lásd *A. Popovič*: J. K. Viktorin i. m. 395–398.

⁵³ *H. Rusnáková*: J. K. Viktorin i. m. 43.

⁵⁴ Katolícké noviny, 1870. október 13. 14. sz. 109.

A fent elmondottakkal természetesen nem az volt a célunk, hogy Viktorint szlovák nemzeti szempontból rehabilitáljuk, érveljük esetleges elfeledettségének méltatlansága ellen, hanem hogy kiderüljön, a szlovák lelkészt valóban határozott szlovák nemzeti identitás jellemezte, és a szlovák nemzeti identitás megerősödését, a szlovák nemzeti irodalom fejlődését eltökélten szorgalmazta és mozdította elő az 1860-as évek közepéig.

2. Ján Hollý – a szlovák nemzeti emlékezet helye

Viktorin legmaradandóbb alkotása — irodalomszervező tevékenysége mellett — Ján Hollý jókői emlékműve. Az 1849-ben elhunyt katolikus pap Hollý a szlovák irodalomtörténeti kánon szerint az első igazán jelentős, szlovák nyelven alkotó költő volt. Viktorin már halálának első évfordulóján, 1850-ben is szervezett egy zártkörű megemlékezést és nyilvános gyűjtésre felszólító felhívást is tett közzé, de kezdeményezése igazán csak akkor kapott lendületet, amikor Pestre került. Megalakított egy intézőbizottságot, s amikor összegyűlt a megfelelő mennyiségű pénz, megbízta a Pesten élő, szlovák származású szobrászt, Ladislav Dunajskýt a mellszobor elkészítésére. Elutazott Jókőre is, ahol kőművesekkel szerződött a talapzat elkészítésére. Az emlékművet Hollý sírhelyén, 1854. május 11-én szentelték fel.⁵⁵

Mindebből látható, hogy az emlékmű felállítása egyértelműen és szinte kizárólagosan Viktorin érdeme volt, ez pedig azért fontos számunkra, mert a szlovák káplánnak sikerült ezt az alkalmat az első igazi, nyilvános szlovák nemzeti ünneppé alakítania. Az, hogy ez Viktorin részéről egy nagyon is tudatos törekvés volt, kiderül az esemény koreográfiájából, és abból is, ahogyan később ő maga leírta e nap történetét. Az emlékműavatáson ugyanis Hollýt szlovák nemzeti nagyságként, a szlovák nemzetért legtöbbet tevő költő-géniuszként értelmezték. Így beszélt róla az elsőként felszólaló Viktorin is, az utána következő szónok, Ján Palárik pedig külön kiemelte, hogy ez egy tudatosan felépített értelmezési keret, és ő nem az emberről, a polgárról, a keresztényről vagy a papról beszél, amikor Hollýt emlegeti, hanem a legnagyobb szlovák nemzeti költőről. Viktorin a szobrász, Dunajský alkotói motivációit is nemzeti kontextusba helyezte, amikor azt írta, hogy a szlovák származású férfi inkább szlovák meggyőződéséből, semmint anyagi okokból vállalta el a mellszobor elkészítését (tegyük hozzá, a 200 forintos honoráriumról azért nem mondott le).⁵⁶

Az is bizonyos, hogy ekkor Viktorinnak sikerült elérnie, hogy a szlovák nemzeti érzelmű közösség a katolikus Hollýt ne csupán katolikus, hanem össz-szlovák értelmezési keretben lássa, hiszen nem csak a katolikusok, de a szlovák nemzeti mozgalom Ludovít Štúr által vezetett, evangélikus csoportja is aktívan támogatta a gyűjtést. Sőt, a sírfeliratot is maga Štúr készítette el.

⁵⁵ J. Hollý: Spisy i. m. VII–XVI. *Jozef Viktorín*: Ján Hollý. In: Concordia. V Budíné, 1858, 87–132.

⁵⁶ J. Viktorín: Ján Hollý i. m. 104–114.

Az emlékmű felszentelésére Viktorin szerint tömegek érkeztek, a faluban, Jókón pedig, bár munkanap volt, szerinte senki nem dolgozott.⁵⁷ Mivel hasonló, szimbolikus eseményre a dualizmuskori Magyarországon nem került, nem kerülhetett sor, Hollý emlékművének avatása a szlovákság 1918 előtti történelmében az egyetlen olyan, tömegeket megmozgató szimbolikus esemény volt, amelyre a résztvevők kifejezetten a szlovák nemzeti közösséghez való tartozás miatt mentek el.⁵⁸ Maga a szobor pedig szintén az első, és 1918-ig az egyetlen nyilvános szlovák nemzeti emlékmű volt, hiszen sem Štúr, sem Hurban, sem más szlovák szereplő nem kapott hasonló emlékművet, csupán sírjukat alakították ki esetleg reprezentatív módon, amelyet időről időre (Hollý emlékművének felszentelésével szemben teljes titokban) felkerestek tisztelőik.⁵⁹ Mindez azt is jelenti, hogy Hollý szobra az egyetlen, funkcionálisan is eleve emlékműnek szánt köztéri alkotás, amely kizárólag szlovák nemzeti keretben értelmezhető, azaz szlovák nemzeti emlékezhellyé (lieu de mémoire) vált, megtestesítette és magába sűrítette a szlovák nemzeti emlékezetet.⁶⁰ Maga Viktorin direkt kiemelte, hogy a vidék, Jókó környéke, illetve a síremlék elhelyezkedése, amely a szlávok szimbólumának tartott hársfák árnyékában áll, alkalmas arra, hogy az arra járó felidézze „Szlovákia” történelmét.⁶¹ Mindez pedig akkor kap majd még különösebb jelentőséget, amikor Viktorin szlovák nemzeti emlékezhely-teremtő tevékenységét összevetjük visegrádi működésével – amikor ugyanezt a folyamatot regisztrálhatjuk, csak hogy immár egy magyar nemzeti emlékezhellyel kapcsolatban.

3. Viktorin József

Az 1860-as évek közepén ugyanis világosan beazonosítható váltás történt Viktorin életművében. A szlovák nemzeti irodalom szempontjából elhallgatott, 1864-ben, a harmadik évfolyammal beszüntette a Lipa megjelentetését, és visszautasította Andrej Sládkovičot is, aki akkoriban verseinek újabb kiadását kezdeményezte nála.⁶² 1867 folyamán még megjelentetett egy általa fordított vallásos kötetet, majd végleg beszüntette a szlovák nyelvű publikálást.⁶³

A váltás ideje egybeesik Viktorin egy meghatározó életeseményével. 1866-ban, csaknem két évtizednyi káplánkodás után ugyanis végre parókiát kapott –

⁵⁷ *J. Viktorin: Ján Hollý* i. m. 103. 124–131.

⁵⁸ Az 1836-os, feltehetően a Wartburgi ünnepély mintájára Štúrek által szervezett dévényi kirándulás valójában egy olyan esemény volt, amely, bár a résztvevők nemzeti ünnepként értelmezték, nem tekinthető minden tekintetben annak, hiszen a résztvevők számát tudatosan korlátozták, s csupán egy tucatnyian lehettek jelen, ráadásul ők sokáig titkolták az egész eseményt. (Štúr még 1840-ben is tagadta, hogy részt vett volna ilyenben, vagy egyáltalán létezett volna ilyen rendezvény.) *Ludovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások.* Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012, 57–63. 466.

⁵⁹ *Daniela Kodajová: Az 1848-1849-es forradalom szlovák emlékezete 1918-ig.* In: *Kor/ridor* 1 (2014) 1. 22.

⁶⁰ V. ö. *Pierre Nora: Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok.* Budapest, 2010.

⁶¹ *J. Viktorin: Ján Hollý* i. m. 114–115.

⁶² *M. Gašparík: Lipa* i. m. 456.

⁶³ Tomáša Kempenského Štvoro knih o nasledovaní Krista, Budapest, 1867.

Visegrádon. Viktorin ezen, utolsó éveiről azt jegyezte meg Hurban a róla szóló nekrológban, hogy a német és magyar lakosságú városban Viktorinon búskomorság uralkodott el, és egyetlen, éltető öröme az volt, ha a hozzá hasonlóan gondolkozó szlovákok meglátogatták itt.⁶⁴ A szlovák szakirodalom is gyakran kiemeli, hogy az egyházi vezetés — csakúgy, mint korábban a Szenicről való áthelyezése, illetve Óbudára, majd Pestre való áthelyezése során — szándékosan nem engedélyezte, hogy szlovák nyelvterületen kapjon lelkesítő állomást. Ez a szakirodalom állítása szerint egyfajta büntetés volt a magát szlovák ügyekben túl gyakran exponáló Viktorinnal szemben, illetve óvintézkedés, nehogy a szlovák lakosságú egyházközségeit „pánszláv” irányba terelje. Ahogy fentebb is írtuk, ezek a feltételezések sokszor további vizsgálatot igényelnének: Szenicről való elhelyezése kapcsán például érdemes lenne azt a kérdést is feltenni, hogy ebben nem volt-e nagyobb szerepe annak, hogy folyamatosan és nyilvánosan csak a környékbeli evangélikus értelmiségi és társadalmi elit társaságát kereste, és hogy alig leplezett, hónapokig tartó szerelmi viszonyt folytatott — katolikus káplánként! — egy előkelő szenici evangélikus család Anna nevű leányával.⁶⁵ Visegrádra való áthelyezése kapcsán is ki kell emelni, hogy Viktorin valójában maga kérelmezte Szcitovszky János esztergomi érsektől, hogy a Thuránszky Herman lelkész által elhagyott visegrádi plébániát ő kaphassa meg.⁶⁶ Még Viktorin közeli barátja, az egyébként örökké elégedetlenkedő Jonás Záborský is kitörő örömmel és lelkesedéssel gratulált az új plébániához, amely szerinte történelmi emlékei miatt az egyik legjobb: „Ott Ön szerencsés. A környék kellemes lesz. Fessler úgy jellemzi: »der lieblichste Ort in Ungarn« [...] Az Ön szerencséje úgy megörvendeztet, mintha a sajátom lenne.”⁶⁷ Azt is tudjuk, hogy Viktorin nem vaktában döntött, amikor épp ezt a plébániát kérelmezte, ugyanis jól ismerte Visegrádot, hiszen 1852-ben gőzhajóval ellátogatott oda, és az akkori plébános vezetésével bejárta a fellegetvárát is, az 1858-as Concordiában pedig ezen élményeire alapozva egy hosszú útirajzot jelentetett meg a várról és a városról, lelkesen ecsetelve Visegrád természeti szépségeit és történelmi emlékeit.⁶⁸ Ennek tükrében tehát az, hogy saját maga kérelmezte épp ezt a plébániát, világosan cáfolja az áthelyezés „büntetés” jellegét.⁶⁹ A katolikus egyházi vezetés Viktorinnal szembeni nemzeti szempontú gyanakvását pedig egy 1862-es, a Szent István Társulat által neki küldött felkérés cáfolja egyértelműen. A Társulat ugyanis egy szlovák nyelvű néplapot szeretett volna kiadni, s ennek szerkesztésére, mivel „a kérdéses nyelvben alaposan jártas és irodalmi munkássága közelismeréssel találkozik” Klempa Simon prépost javaslatára Viktorint

⁶⁴ J. M. Hurban: Jozef Viktorin i. m.

⁶⁵ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 22–29.

⁶⁶ H. Rusnáková: J. K. Viktorin i. m. 53.

⁶⁷ J. Záborský: Korešpondencia i. m. 314. Jonás Záborský Jozef Viktorinnak 1866. június 20-án. 314.

⁶⁸ Jozef Viktorin: Vyšegrad. Opis historicko – topografický. In: Concordia. V Budíné, 1858, 172–192.

⁶⁹ Igaz ugyan, hogy Viktorin 1868-ban egy, Pozsony vármegyében megürült plébániára megpróbálta áthelyeztetni magát, sikertelenül (H. Rusnáková: J. K. Viktorin i. m. 56–57.), ezt a kérelmet ugyanakkor valószínűleg a szülőföldjére való visszatérés igénye motiválhatta.

kérték fel.⁷⁰ Aligha választották volna a sok száz szlovák anyanyelvű katolikus lelkész közül épp Viktorint, ha szlovák törekvéseit problémásnak találták volna.

Viktorin Visegrádi tevékenységét áttekintve egyértelművé válik, hogy a letargiát okozó száműzetés képe sem állja meg a helyét. Szlovákul ugyan valóban nem publikált többet, és kiadó tevékenységével is felhagyott, ugyanakkor magyar és német nyelvű írásokat gyakran közölt napilapokban és ugyancsak magyar és német nyelvű köteteket is kiadott. Két évvel Visegrádra kerülését követően pedig belevágott élete legnagyobb hatású, leglátványosabb projektjébe, a visegrádi vár felújításába, és magyar nemzeti emlékezhellyé alakításába.

Először is saját költségén utat csináltatott a romokhoz,⁷¹ (amely egyébként, bár Viktorin valószínűleg nem tudott róla, az első, kifejezetten a turizmus céljait szolgáló sétány volt Magyarországon). Ezt követően pedig egy aranyozott vaskeresztet állított — szintén saját költségén — a visegrádi vár közelében Zách Klára emlékének. Viktorint már korábban is foglalkoztatta ez a történet, hiszen 1858-as, cseh nyelvű városrajzában is hosszan írt az apja, Zách Felicián Károly Róbert elleni merénylete nyomán ártatlanul kivégzett Zách Kláráról⁷² (sőt, Záborskýnak is kiadta egy, a Záchokról írott drámáját).⁷³ 1872-ben megjelent, Visegrád múltjáról, illetve a vár általa kezdeményezett felújításának történetéről szóló könyvében azonban Viktorin bevallotta, hogy nem csak azért állította ezt a keresztet, mert semmi sem volt Visegrádon, ami „az ártatlan Klára emlékeztére szolgálhatna”, hanem azért is, mert „én ezen emlékjelvény felállítása által mást is el akartam érni: az volt t. i. a szándékom, hogy az ország, különösen a fővárosi lakosság figyelmét nagyobb mérvben fordítsam Visegrádra. Hogy ezt elérhessem, ahhoz szükségeltetett, hogy a tartandó keresztaszentelés alkalmából nagyobb, nem annyira egyházi, mint inkább nemzeti ünnepélyt rendezzek.”⁷⁴ Hogy a Ján Hollý emlékművének avatását szlovák nemzeti ünnepé alakító Viktorin mely nemzet nemzeti ünnepére gondolt, afelől nem lehetnek kétségeink, ha a korabeli magyar napilapok beszámolóit elolvassuk. A Hon szerint például a számos vendég és a visegrádiak tömegei folytonos harangzúgás, ágyú durrogás és zeneszó mellett érkezett a kálvárián át a kereszt-hez. Viktorin ezután egy magasabb pontról beszélt a néphez, elmondta Zách Klára történetét és beszélt Visegrád múltjáról is.⁷⁵ Beszéde után elhangzott a Hunyadi induló, aztán Viktorin újra az emelvényre lépett, és elszavalta Arany János Zách Klára című költeményét, végül megélejtette Aranyt és a hazát. „Ekkor minden ajakról »Hazádnak rendületlenül« hangzott föl, melyet a népnek kicsinye nagyja, s minden jelen volt buzgó áhítattal énekelt. [...] ismét a zene harasant meg s a megható ünnepély a Rákóczy indulóval lőn berekesztve.”⁷⁶

⁷⁰ Fasc 50. č 53. Szent István Társulat Jozef Viktorinnak, 1862. szeptember 15.

⁷¹ *Viktorin József*: Visegrád hajdan és most. Egykori királyi vár és székváros története s leírása különös tekintettel a várromok megóvására. Pest, 1872, 45.

⁷² *J. Viktorin*: Vyšegrad i. m. 176–177.

⁷³ *Jonáš Záborský*: Felicián Sáh. Historická smutnohra vo troch dejstvách. In: *Jonáša Záborského Básne dramatické*. Vydal Josef Viktorin. V Pešti, 1865, 221–275.

⁷⁴ *Viktorin J.*: Visegrád hajdan i. m. 46.

⁷⁵ Beszédét lásd: *Joseph Viktorin*: Rede, welche bei feierlicher Einweihung der Klara-Kreuzes unter den Berggruinen zu Vysegrad am 14. Sept. 1869 zum Landföлке gehalten wurde. Ofen, 1869.

⁷⁶ *K.*: Zách Klára-ünnepély. In: *A Hon*, 1869. szeptember 20. esti kiadás

Viktorin kezdeményezése sikeres volt, hiszen ráirányította a figyelmet a visegrádi romokra, így pedig nagyobb esélye volt rá, hogy a restauráláshoz szükséges jelentős anyagi támogatást is meg tudja szerezni. Nem sokkal később ugyanis Eötvös József miniszterhez látogatott el a visegrádi iskola ügyében, majd a várromok kérdését is szóba hozta.⁷⁷ Eötvös érdeklődését sikerült felkeltenie, és Viktorin aktivitásának köszönhetően hamarosan a legjobb magyar művészettörténészek, régészek és építészek járták körbe a romokat, szakvéleményük elkészülte után pedig a minisztérium anyagi hozzájárulásával megkezdődtek a munkálatok; 1871-ben például naponta 100 munkás dolgozott a romokon. Egy, a romokhoz vezető szélesebb út anyagi háttérének előteremtésére Viktorin az 1848-as honvédtiszttel, a később Garibaldi seregében tábornoki rangot elérő Türr Istvánnal is összefogott.⁷⁸ Viktorin a vár és a restaurálási munkák történetéről kiadott könyvében megjegyezte: reméli, hogy a képviselők továbbra is teljesítik „hazafias” kötelességüket, és megfelelő összegeket szavaznak meg a munkálatok folytatásához.⁷⁹

Viktorin e magyar nyelvű könyvéből még egy bekezdést érdemes idézni, amely megmutatja, hogy a visegrádi plébános milyen eltökélten képviselte ekkor már a magyar nemzeti eszmét. A felújítás során ugyanis azt kezdeményezte Eötvös miniszternél, hogy Visegrádon hozzák létre a magyar nemzeti panteont: „A Salamontorony észak-keleti táján fekvő Zsibrik nevezetű s nagy kiterjedésű dombon egy nagyszerű, monumentális Nemzeti Valhallának felépítése. Ez utóbbi gondolat nem új. Tudva van, miképpen már 1843. gróf Széchenyi István »Üdvlelde« cím alatt egy röpiratot bocsájtott ki, a melyben egy nemzeti temető felállításáról, s annak a budai hegyekre leendő elhelyezéséről értekezik. Sem Széchenyi tervezete, sem azt megközelítő más ilyféle gondolat eddig nem valósult. Talán majd azon országos bizottmány, mely az ezer éves honalapítási magyar nemzeti ünnepély rendezéséről tanácskozik, Széchenyi István által tervezett »Üdvleldére«, vagy pedig más művelt népek példájáét követve, magyar Nemzeti Valhalla felállítására visszatérend.”⁸⁰ Viktorin ezen sorai bizonyítják, hogy tevékenységének végső célja nem egyszerű régiségbúvárlat volt, nem is csak a múlt iránti érdeklődésből fakadt és nem is pusztán a helyi közösség érdekeit szolgálta a turizmus fellendítésével: a szlovák kulturális élet egykori kiemelkedő szervezője a magyar nemzeti emlékezet központi helyét szerette volna létrehozni, vagyis azt elérni, hogy a Visegrádra látogató kiránduló képzeletben a romok megtekintéséhez a dicső magyar nemzeti múltat is kösse. Épp ez a törekvése veti fel a legélesebben azt a kérdést, hogy Viktorin, aki 1848-ban fél évig börtönben volt többek között szlovák tájékozódása miatt, és 1854-ben még

⁷⁷ Viktorin nem ekkor került először kapcsolatba Eötvössel. Az 1864-es Lipában ugyanis a saját fordításában közölte Eötvös Tót leány az alföldön című novelláját. Lipa, 1864. 183–217. V. ö.: *Rudolf Chmel: Két irodalom kapcsolatai. Tanulmányok a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből.* Bratislava, 1980, 41. 84. 154. (Eötvöst egyébként is kifejezetten nagyra tartották a szlovák nemzeti mozgalom alkotmányos irányzatának tagjai, elsősorban Viktorin legjobb barátja, Ján Palárik.)

⁷⁸ *Viktorin József: A visegrádi várromok fenntartása s restaurációja pártolóihoz.* Magyar Állam, 1871. augusztus 2. 175. sz.

⁷⁹ *Viktorin J.: Visegrád hajdan i. m.* 68–59.

⁸⁰ *Viktorin J.: Visegrád hajdan i. m.* 79.

a szlovák nemzeti emlékhely megteremtésére törekedett Hollý síremlékének felállításakor, és aztán közel egy évtizedig a szlovák irodalom egyértelműen nélkülözhetetlen háttérfigurája volt, miért döntött úgy, hogy kimagasló szervező-képességét a visegrádi magyar nemzeti emlékhely megteremtésének érdekében használja ki?

4. *Egy végakarát rejtelmek*

Jozef Viktorin életét — utolsó hónapjaiban —, 1874 első felében elviselhetetlen fejfájások, görcsök, rohamok keserítették meg. Egy idő után már papi teendőit sem tudta ellátni, s utolsó napjaiban a kortársak megfogalmazása szerint alig volt „tisztá pillanata.” 1874 júliusában ezért két visegrádi polgár az irgalmas-rendi barátok budai kórházába kísérte, ám ott már nem tudtak segíteni rajta: 1874. július 20-án hajnalban az ápoló holtan találta szobájában, átvágott nyaki ütőerekkel. Ha belepillantunk a boncolási jegyzőkönyvbe, amely szerint fejében négy nagyobb, és számos kisebb daganatot találtak,⁸¹ alighanem igazat adhatunk a kórházi bejegyzésnek, miszerint „be nem számítható állapotban végezte az Öngyilkosságot.”⁸²

Viktorin egyre súlyosbodó panaszai miatt 1874 januárjában végrendekezett. Végakaratóban 2000 forintot hagyott a cseh Lipová vencia alapítványnak azzal a céllal, hogy ebből kizárólag szlovák és cseh nyelvű szépirodalmi és filológiai könyveket adjanak ki, és, bár hagyott ugyan 100–100 forintot a Matica slovenskára, a Szent Adalbert egyesületre és a znióvárjai szlovák gimnáziumra is, ezeken túl azonban még hét külföldi (cseh, délszláv és orosz) és két magyar irodalmi egyesületet (a Magyar Írók Egyletét és a Kisfaludy Társaságot) is támogatott ugyanekkora összegekkel. Elsőre meglepőnek tűnhet, hogy a szlovák irodalom legnagyobb szervezője az irodalmi célra hagyott 3100 forintjának kevesebb, mint tizedét, mindössze háromszáz forintot hagyott szlovák intézményekre, és ez az adat akár azt is alátámaszthatná, hogy 1866 után Viktorin valóban elfordult a szlovák nemzeti törekvésektől. A végrendelet záradékából azonban kiderül, hogy ez egy óvatos, előrelátó és nagyon ügyes taktika volt, amellyel végeredményben azt biztosította, hogy vagyona jelentős része mégis csak szlovák célokat szolgáljon. Viktorin ugyanis ebben a záradékban úgy rendelkezik, hogy a Lipová venciának hagyományozott összeg halála után öt évvel automatikusan kerüljön a Matica slovenská kezelésébe, de csak abban az esetben, ha az egyesület Magyarországon zavartalanul működhet és semmilyen veszély nem fenyegeti.⁸³ Viktorin alighanem érzékelte a magyar politikai elit éppen ekkoriban, 1873–1874 körül lezajló nemzetiségpolitikai paradigmaváltását és a Deák és Eötvös által fémjelzett liberalizmus háttérbe szorulását a Grünwald-Tisza féle hatalmi etatizmussal szemben.⁸⁴ Óvatossága nem is volt alaptá-

⁸¹ *J. Ráth*: Jozef Viktorin i. m, 1874b. 133–137.

⁸² Budapest Főváros Levéltára, VIII. 1115. Irgalmas Rend Nyilvános Jellegű Budapesti Kórházának iratai. 33. Betegfelvételi könyv 1874–1877.

⁸³ Az eredeti, latin nyelvű végrendeletet lásd ASSV, Fasc. 160. č. 1. Részleteket közöl belőle szlovákul: Národné noviny, 1874. szeptember 15. 109. sz.

⁸⁴ *Demmel József*: Pánszlávok a kastélyban. Justh József és a szlovák anyanyelvű magyar nemesség elfeledett története. Pozsony, 2014, 214.

lan – ha vagyonát a Matica slovenskára hagyja, halála után egy éven belül, 1875 őszén zárolták volna a Matica elleni kormányzati támadás során, majd évtizedekkel később magyar kormányzati célokra használták volna fel.⁸⁵

Ez a taktikus záradék azonban még rejtélyesebbé teszi Viktorin „kirándulását” a magyar nemzeti múltba, hiszen kiderült, hogy 1866-ban nem változott meg nemzeti identitásának irányultsága: továbbra is — élete végéig — a szlovák irodalom fejlesztését, a szlovák nemzeti öntudat megerősítését tartotta szem előtt.

Szlovák irodalomszervezői tevékenységének feladására ugyanakkor van egy ésszerű magyarázat. Viktorint ugyanis 1864 és 1865 folyamán onnan érték támadások, ahonnan a legkevésbé számított volna rá – a szlovák nemzeti mozgalom irányából. Jozef Miloslav Hurban, akivel fiatal korukban közeli barátok voltak, és aki sokszor hivatkozási alapot jelentett Viktorinnak,⁸⁶ az általa szerkesztett Cirkevné listyben — tőle egyébként megszokott módon — éles hangvételű cikkekben támadta meg Viktorint. A Lipában közölt, külföldi írók rövid szövegeit tartalmazó idézetgyűjteménye⁸⁷ miatt Hurban materializmussal, dekadens irodalmi minták felmutatásával, a szlovák közösség vallásos, erkölcsös meggyőződésének a rombolásával, a szláv ideálokhoz és a szabadsághoz való viszonyának a meggyengítésével vádolta.⁸⁸ Hogy Viktorint milyen érzékenyen

⁸⁵ Bár szorosan nem tartozik tárgyunkhoz, a végrendelet felveti Viktorin életének egyik legnagyobb rejtélyét (amely azonban irodalomszervezői tevékenységének hátterében is markánsan megjelenik), nevezetesen Viktorin anyagi helyzetének a kérdését. Azt ugyanis tudjuk, hogy Viktorin kifejezetten szegény családba született, s hogy tanulásának költségeihez magának is hozzá kellett járulnia magántanítói feladatok ellátásával. Azt is tudjuk, hogy a nyilvánvalóan alacsony fizetéssel járó kápláni életszakasz nála szokatlanul hosszú ideig, két évtizedig elhúzódott, s rendes papi fizetést csak élete vége fele, 1866-tól, azaz 44 éves korától kaphatott, bár egyes szlovák szerzők a visegrádi plébánia szegénységét is kiemelik (*Jozef Škultéty*: Palárik a Viktorin. Na storočnú pamiatku ich narodenia. In: Slovenské pohľady (1922) 4. 243.). Az is nyilvánvaló, hogy a korban a szlovák szépirodalmi kötetek kiadása nem tarthatott a jelentősebb anyagi haszonnal járó tevékenységek közé – az előfizetés útján elérhető kör legjobb esetben is 4-500 fős volt, s ennél többet alighanem könyvkereskedésekben sem adhattak el, ráadásul tudjuk, hogy Viktorinnak a legtöbb kiadványából jelentős mennyiségű remittenda maradt. Azt is tudjuk, hogy Viktorin életében bőkezű mecénás volt, rengeteg pénzt adományozott számára fontos, jótékony célokra (a visegrádi iskola éppúgy 100 forintot kapott tőle, mint a Szent Adalbert Egyesület vagy más intézmények, és a visegrádi restauráció kezdeti költségeit is egy-maga viselte). Mindebből arra következtethetnénk, hogy a szerény fizetéséből, ha meg is tudott spórolni valamit, azt mind elosztogatta jótékony célokra. Ehhez képest végrendeletében egy komoly vagyont, 7-8000 forintnyi összeget hagyott különféle irodalmi egyesületeknek, szlovák intézményeknek és rokonainak. Saját síremlékére annyi pénzt hagyott (400 forintot), amennyiből (szlovák, összemzeti gyűjtésből) húsz évvel korábban Ján Hollý számára egy mellszoborral koronázott, impozáns síremléket emelt. Sőt, a szerény kápláni fizetéséből emellett arra is futotta, hogy ha már Hollý emlékműve révén kapcsolatba kerültek, Dunajskýval saját magáról is csináltasson egy bronz mellszobrot. Hogy érzékelní lehessen ennek a luxus-jellegét, érdemes megjegyezni, hogy az 1918 előtti szlovák nemzeti szobrászat összesen ebből a két alkotásból áll (*J. Mésáros*: Kultúrne snahy i. m. 261.) Viktorin ezen vagyonosodására nem találtunk megfelelő magyarázatot.

⁸⁶ Útirajzaiban pl. Hurban 1841-es Cesta slováka ku bratrům slavenským na Moravě a v Čechách című útleírását vette alapul. Pl. *Jozef Viktorin*: Cestopisné zlomky. Výlet do Mehádie a Bielohradu. In: Lipa, 1 (1860). 155–212.

⁸⁷ *Jozef Viktorin*: Myšlienky inojazyčých mužov výtečných. In: Lipa 3 (1864) 369–392.

⁸⁸ *J. Mésáros*: Kultúrne snahy i. m. 598. A szlovák szakirodalom ebben a vitában általában Viktorin pártjára állt, s még Hurban életrajzírója, Tomáš Winkler is elítéli ezt az éles kirohanást. *Tomáš Winkler*: Perom a mečom. Biografia J. M. Hurbana. Bratislava, 1982. 219–220.

érinthette Hurban cikke, jól mutatja, ahogy Andrej Sládkovičnak írt erről: „ez a hlbokéi gyilkosvezér és irodalmi jezsuita erkölcsi meggyilkolásomra törekszik”⁸⁹

Viktorin ugyan nem először került szembe Hurbannal. A hlbokéi evangélikus lelkészre — a Slovenské národné novinyben megjelent, itt idézett cikkének tanúsága szerint — 1848-ban még felnéző káplán az 1850-es évek elején a cseh irodalmi nyelv mellé állása miatt éles bírálatot kapott barátjától,⁹⁰ és később is került sor pengeváltásra köztük.⁹¹ 1864-es vitájuk azonban nem maradt kettejük párbaja, ugyanis Viktorin nem sokkal Hurban kritikájának olvasása után újabb frontot nyitott, és a Pešťbudínské vedomosti hasábjain Június álnéven⁹² éles hangon megtámadta öt szlovák folyóirat (az Obzor, a Slovesnost, a Sokol, a Národný učitel és a Slovák) szerkesztőit. Viktorin kritikája szerint ugyanis e lapok nem hirdették meg Martin Hattala szlovák nyelvtankönyvének megjelenését.⁹³ Nem tudjuk pontosan, mi állhatott Viktorin kifakadásának a háttérében,⁹⁴ az azonban bizonyos, hogy vesztés csatát kezdeményezett egy olyan ügyben, amely — legalábbis számunkra — nem tűnik elsődleges fontosságúnak. Jonáš Záborský (aki nem mellesleg saját drámáinak kiadását, illetve fogadtatását is féltette a Viktorin által megkezdett vitától) óva intette barátját: „Azt írja, hogy a nemzetnek dönteni kell Önök és az újságírók között. Az Isten óvja Önt ettől! Kollárnak európai neve volt, a nemzet határtalan bizalmát élvezte és ennek ellenére őt csúfosan tönkretették, minden tisztelettől megfosztották és legvégül még sírba is taszították. Ha ezt ezek a parricidák megtették és megtehették, mondja, mit várhat Ön? A hlbokéi paszkvillusíró [azaz Hurban] az újságírókkal tart [...] Hurban felett valamikor szigorúan fog ítélni az utókor, de most a hurbanlatorzkodás [sic] még divatban és teljes erejében van.”⁹⁵ Záborský, aki hasonló viták miatt szorult a szlovák nemzeti mozgalom és a korabeli szlovák közélet perifériájára (és akit épp Viktorin mozdított ki ebből a helyzetből), nem véletlenül óvta Viktorint. Hurban és az említett lapok szerkesztői összezártak, majd leleplezték Viktorint, és az egész szlovák társadalmi nyilvánosságot lefedő ellentámadásba lendültek. Közös nyilatkozatban utasították vissza Viktorin vádjait,⁹⁶ Hurban hosszú, személyeskedő írásban tá-

⁸⁹ *M. Gašparík*: Lipa i. m. 456.

⁹⁰ *M. J. H.* [Jozef Miloslav Hurban]: Čo všetko ňeskusíme! In: Slovenské pohľady, II/1. 27. 1851. július 25.

⁹¹ *N. N.* [Jozef Miloslav Hurban]: Lovec literárny. In: Slovenské pohľady, III/11. 1852. március 17. 91 – 92.

⁹² A szlovák szövegkiadás általában Palárikkal azonosítja Júniust (pl. Listy Viliama Pauliny-Tótha Marine Hodžovej. Bratislava, 1961, 187.), holott Záborský és Viktorin levelezéséből (*J. Záborský*: Korešpondencia i. m. 281. Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1864. október 17-én.) és a kortársak reakcióiból egyértelmű Viktorin szerzősége (Ján Kalinčiak pl. amikor bekapcsolódott a vitába, Júniust következetesen „a mi V. Jóskánk”-ként emlegeti. *Ján Kalinčiak*: Slovo o „zaslanom” Juniusa. In: Sokol, 1864. december 24. 24. sz. 472–474.

⁹³ Pešťbudínské Vedomosti, 1864. 51. sz.

⁹⁴ Azt tudjuk, hogy Viktorin, integratív szerepei ellenére polemikus alkat volt, és nem csak Hurbannal keveredett személyeskedő vitába, hanem a Slovenské národné noviniban olvasható idézett cikkei kapcsán is.

⁹⁵ *J. Záborský*: Korešpondencia i. m. 280. Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1864. augusztus 25-én.

⁹⁶ Sokol, 1864. június 30. 12. sz. 238–240.; K povšimnutiu. In: Sokol, 1864. július 15. 13. szám. 258–259. Pauliny-Tóthék szervezett fellépésének háttérét lásd: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1359/Pauliny-Toth_Listy-Marine-Hodzovej/26#id2590733#izzz3QUmA UtRt Letöltés ideje: 2015. március 10.

madt neki egykori barátjának,⁹⁷ Viliam Pauliny Tóth, a Sokol mellett az első szlovák élclap, sokszor a belső viták lefolytatásának terepéül használt⁹⁸ Černokňazník szerkesztője pedig kíméletlenül kifigurázta „Júniust”.⁹⁹ Még az írói pályájának újjászületését Viktorinnak köszönő Ján Kalinčiak is elítélte Viktorin kemény hangvételét és álnév mögé rejtőző támadását.¹⁰⁰ Ha igaznak tarthatjuk Jonáš Záborský kijelentését, miszerint „minden folyóiratunk a hurbanisták, a mi elkeseredett, esküdt ellenségeink kezében van,”¹⁰¹ Viktorinnak alighanem esélye sem volt ebben a küzdelemben. A Viktorin elleni támadások még egy évvel később is tartottak, ahogy Záborský fogalmaz: „az a hlbokéi lator nem akarja, hogy újra életre keljen az, akit ő egyszer erkölcsileg megölt már, a többiek meg úgy figyelnek rá, mint kutyák az urukra, hogy csaholhatnak-e.”¹⁰² Ezek után megérthetjük, Viktorint mennyire érzékenyen érinthették ezek a támadások, ahogy azt is, hogy 1865 után miért vonult ki önkéntesen a szlovák közéletből.

Ezek a támadások mindazonáltal csak Viktorin szlovák nyilvánosságtól való elfordulását magyarázzák, s nem adnak választ a magyar nemzeti emlékezethely létrehozásában betöltött szerepére. Ugyanakkor érdemes még visszatérnünk a Jonáš Záborskýval folytatott levelezésére. A Viktorinhoz hasonlóan kitalált szerepben lévő Záborský ugyanis azt írta 1865. augusztus 18-án: „tudja, min dolgozom most? Néhány publikálatlan drámámat magyarra fordítom. A szlovákokért akartam dolgozni a halálomig. De mit tehetek, ha a szlovákok megvetik a műveimet? Nem kényszeríthetem őket arra, hogy elfogadják a műveim [...] átlépek a magyar irodalom mezejére, ez Hurban átkozott működésének eredménye.”¹⁰³ Nem tudjuk, válaszolt-e erre valamit Viktorin, és hogy egyetértett-e Záborský döntésével, vagy megpróbálta lebeszélni róla? Azt sem tudjuk, az eszében járhattak-e évekkel később Záborský sorai, amikor a visegrádi várromok restaurálásának projektjét megtervezte, az viszont bizonyos, hogy Záborský lépéséhez hasonló attitűdöt regisztrálhatunk Viktorin e tetteiben is.

Ha Viktorin váltásának jellegét be akarjuk azonosítani, érdemes összevetnünk a Visegrádról az 1858-as Concordiába csehül megírt cikkét az 1872-ben, a restaurálási munkálatok első nagy szakasza után magyarul és németül kiadott kismonográfiájával. Ebből ugyanis kiderül, hogy Viktorin váltása látványos volt ugyan, de valójában nem jelentett teljes fordulatot. Vannak ugyan különbségek

⁹⁷ *Jozef Miloslav Hurban*: Svetielka do tmavých strán Slovenska. In: Sokol, 1864. november 15. 21. sz. 413–419.

⁹⁸ *Daniela Kodajová*: Odrodilci a nepriatelja. In: *Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska* Bratislava, 2008, 28–34.

⁹⁹ *J. Záborský*: Korešpondencia i. m. 281. Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1864. október 17-én.

¹⁰⁰ *J. Kalinčiak*: Slovo i. m. 472–474

¹⁰¹ *J. Záborský*: Korešpondencia i. m. 287. Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1865. január 9-én.

¹⁰² *J. Záborský*: Korešpondencia i. m. 292. Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1865. április 28-án.

¹⁰³ *J. Záborský*: Korešpondencia i. m. 300. Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1865. augusztus 18-án.

a két írás között, de ezek nem sokkal jelentősebbek, mint amit az eltérő olvasóközönség igényei indokolnak, sokszor pedig csupán arról van szó, hogy Viktorin ismeretei alaposabbak voltak 1872-ben, mint 1858-ban. Ilyen például, amikor a város alapítóiként szlovák művében még a szlávokat, magyar munkájában viszont a rómaiakat jelöli meg, hiszen könnyen lehet, hogy 1858-ban egyszerűen még nem ismerte ezt az adatot. Hiszen azt magyar munkájában is kiemeli, hogy a város neve szláv, és hogy a felső várat szlávok alapították, sőt, még a békeszerető szláv nemzetről szóló kollári szlovák nemzetkarakterológiát¹⁰⁴ is beemelte e magyar elbeszélésbe. Ahogy Viktorin fogalmaz: „A szlávok, habár általában véve békeszerető s inkább földműveléssel, mint harci kalandozásokkal foglalkozó nemzet, nem mulasztották el” tovább építeni a várat. A fellegvár építéséhez szükséges kitartást is a szláv nemzeti jelleggel magyarázta: „Ehhez járult a szlávok jelleme, a kik, minthogy hegyes vidékekről származtak s ilyeneken örömmel telepedtek le.”¹⁰⁵ A két munka közti különbség elsősorban nem tartalmi, hanem retorikai szinten jelenik meg. Szlovák munkáját még úgy zárta, hogy „Isten veletek, ti szláv vár örökkévaló emlékei! [...] Éljenek az alapítók és utódaik!”¹⁰⁶ Magyar írásában ezzel szemben erőteljesen kidomborította a magyar hazafias retorikát. Erre jó példa, hogy a visegrádi vár romos állapota miatt két alkalommal is (kifejezetten sarkosan) az osztrák katonaságot tette felelőssé.¹⁰⁷ Ugyanakkor magyar munkájában nem titkolta cseh nyelvű írását, sőt, hivatkozási alapként, kiindulási pontként használta. „Igaz, hogy már 1858-ban én is közöltem „Concordia” című évkönyvemben Visegrádnak történelmi helyrajzát; — így Viktorin — azonban eltekintve attól, hogy ezen értekezésem nem önálló, hanem csupán egy tartalmas szépirodalmi könyvben jelent meg, s e könyv is rég elfogyott már: akkori dolgozatom egy egészen más olvasóköri körnek volt szánva, s nem bír semmi vonatkozással arra, amit jelen leírásommal elérni akarok.”¹⁰⁸ A magyar könyv borítóján ráadásul hirdeti is korábbi, zömmel szlovák nyelvű munkáit.¹⁰⁹

Láthatjuk tehát Visegrád példáján, hogy a szlovák nyelvi érdekképviselet és irodalomszervezés, valamint a magyar nemzeti emlékezet erősítése Viktorin életében korántsem jelent meg olyan ellentmondásként, mint ahogy azt első pillantásra feltételeztük: mindkét munkában szláv nevű, részben vagy egészben szláv alapítású várnak tartja, amely azonban Magyarország történelmében

¹⁰⁴ Kiss Szemán Róbert: Ján Kollár, avagy a szláv nemzet jótulajdonságai? In Uő: „... garázda emberek az Etymologusok”. Irodalmi tanulmányok. Budapest, 2008. 48–68.

¹⁰⁵ Viktorin J.: Visegrád hajdan i. m. 5–7.

¹⁰⁶ J. Viktorin: Vyšegrad i. m. 192.

¹⁰⁷ Viktorin J.: Visegrád hajdan i. m. 42. 45. „osztrákok voltak azok, kik Visegrádot szándékosan rombolták szét. [...] Visegrád várának szándékos szétrombolását mint örökké tartandó szegyenfoltot megbélyegezzük!”

¹⁰⁸ Viktorin J.: Visegrád hajdan i. m. 2.

¹⁰⁹ A váltás egyébként sikeres volt, hiszen a legfontosabb magyar történelmi folyóirat ismertetője elismerően nyilatkozott Viktorin művéről: „A derék és buzgó lelkész úr szorgalmasan összegyűjté s fölhasználá a tárgyára vonatkozólag eddigelé nyomtatásban megjelent adatokat, [...] a restaurationalis munkálatok történetét pedig különösen részletesen, okmányszerűleg tárgyalja. A 83 lapnyi füzet [...] igen hasznos kézikönyvül szolgáland a Visegrádra kirándulóknak, ajánljuk is e czélra.” Századok 6 (1872) 7. 497.

is különös jelentőségre tett szert, s a két munka közti különbség még elfogadható az eltérő olvasóközönség számára történő „finomhangolás” keretei között.

Az azonban, hogy volt oka elfordulni a szlovák közélettől, illetve, hogy a saját Visegrád-képéhez tulajdonképpen ezen fordulat után is hű maradt, még nem magyarázza, hogy a Hollý emlékművével szlovák nemzeti emlékezhelyet létrehozó Viktorin miért nem elégedett meg a romok feltárásával, régészeti búvárkodással, s miért törekedett például a „magyar nemzeti Valhalla” létrehozására?

Az egyik ok egy praktikus szempont volt, amelyet Viktorin maga is hangsúlyozott. A visegrádi romok restaurálása óriási összegeket emésztett fel, amelyet egyedül úgy tudott előteremteni, ha a magyar politika irányítóit meggyőzi a helyreállítás fontosságáról és a kezdeményezés mögé állami forrásokat állít. Viktorin, amint erre teljes életpályája példa, kiváló szervező volt, pontosan tudta, hogy milyen célokat milyen eszközökkel lehet elérni. Márpedig ha egy 1848-ban pánszlávizmussal kompromittálódott, és magyar körökben is szlovák tájékozódásáról ismert pap egy szláv nevű és részben szláv alapítású vár restaurálására szeretne volna rávenni a magyar kultúrpolitika döntéshozóit, akkor minden kétségüket el kellett oszlatnia az iránt, hogy ez a kezdeményezés valóban a magyar nemzet érdekében áll-e? Ezt a célt szolgálta Zách Klára attraktív emlékünnepele és a nemzeti valhalla ötlete is (amely utóbbiból — ezt Viktorin alighanem előre sejtette — végül semmi sem lett).

A két nemzeti emlékezet ilyen kreatív ötvözése ugyanakkor már az elvtelen oportunizmus gyanúját veti fel; ha azonban áttekintjük Viktorin politikai nézeteinek alakulását, kiderül, hogy ez az egyensúlyozás egy következetesen képviselt elv volt, amely már legelső, fiatalkori írásaiban is megjelent. Viktorin (alighanem a nála gyakorlottabb politikai gondolkodó barátját, Palárikot követve) egészen fiatal korától kezdve a liberalizmus és az alkotmányosság híve volt, és következetesen úgy gondolta, hogy a szlovák érdekeket az önálló, független szlovák szellemi élet fejlesztésével, az irodalmi nyelv és a szlovák nemzeti irodalom népszerűsítésével, de nem külső erő támogatásával, hanem a szlovákság saját, reális ereje és lehetőségei figyelembe vételével, a törvények betartásával és a magyar politikai kereteket kitöltve lehet képviselni. Első, nemzeti ellentétekről szóló vitacikkében (komoly francia államjogi szakirodalmat is felhasználva) a szlovák nemzeti mozgalom alkotmányos törekvéseiről, a magyar törvényeket tiszteletben tartó szlovák nyelvűveléstről értekezett,¹¹⁰ míg a Štúr lapjában megjelent leglelkesebb írása a szobotistyei kaszinóról szólt, ahol az alapítók a szlovák nyelvet a magyarral egyenrangúvá tették.¹¹¹ 1848-ban ráadásul — Hurban kissé epés megjegyzése szerint — amellet érvelt, hogy a szlovák politikai törekvéseknek nincs meg a megfelelő támogatottságuk a szlovák társadalomban. A Concordia szerkesztőjeként pedig arra kérte a szerzőket, hogy liberális szellemben írjanak.¹¹² 1861-ben végül — bár barátai, Kalinčiak és Hurban

¹¹⁰ Z ústavu duchovnjeho v Trnave .....i. [Jozef Viktorin]: Prjehlad časopisou. In: SNN, 1846. március 10, 64. szám 254-255. Z ústavu duchovnjeho v Trnave .....i. [Jozef Viktorin]: Prjehlad časopisou. In: SNN, 1846. március 13, 65. szám 258-259.

¹¹¹ [Jozef Viktorin]: Z pod Bjelej Hori. In: SNN, 1847. november 12. 235. sz. 938 - 939.

¹¹² M. Gašparík: Concordia i. m. 186.

óvták ettől¹¹³ — a magyar liberális politikával való megegyezés lelkes híve lett. Nagyon is jellemző ezért, hogy a J. R. monogram mögé rejtőző nekrológírója a magyar liberális politika eltűnését, a szlovákellenes etatizmus 1874-es előretörését sejtí/sejteti halálának okaként: „Politikai tekintetben nagyon sokat várt a liberalizmustól és különösen a magyar liberalizmustól. A liberalizmus, és különösen a magyar liberalizmus tettei, mindenekelőtt a nem magyar nemzetek vonatkozásában kétségtelenül mély benyomást tettek lelkére. Élete utolsó napjairól, rövid újsághíreket leszámítva, még semmi sem ismert. Ki tudja, hogy nem vált-e politikai-nemzeti hitében és reményeiben való csalódottságának áldoztává?”¹¹⁴ Az öngyilkosság és a magyar liberalizmusba vetett bizalom megrendülése közti összefüggéssel kapcsolatban J. R. — a boncolás eredményének tükrében — ugyan alighanem tévedett,¹¹⁵ ugyanakkor érdemes arra is figyelni, amit Viktorin és Visegrád kapcsolatáról írt: „[Viktorin] feladatának tartotta, hogy a Vysehrad [sic!] várának maradványait, a szláv hatalom ezen ősi emlékeit és Magyarországnak királyainak erősségét [kiemelés tőlem – D. J.] a feledés romjából a tisztelet, a történelmi megbecsülés és a hazafias értékelés napsugarára emelje.”¹¹⁶ Ez a vélemény pedig azért is érdekes, mert a J. R. jel feltehetőleg azt a Jozef Ráthot rejti, aki Viktorin Visegráddal kapcsolatos szándékait a legjobban ismerhette, hiszen Viktorin utolsó, visegrádi éveiben az egyik legközelebbi bizalmasa, végül végrendeletének kijelölt végrehajtója volt.

Azt alighanem soha nem fogjuk már megtudni, mi járt Viktorin fejében, amikor elkötelezett szlovákként a magyar nemzeti emlékezet egyik legfontosabb helyét létrehozta, ugyanakkor alighanem Visegrád ősi szláv múltja, a szlovák-magyar kiegyezés szimbolikus és rejtett rétegei, a magyar liberalizmus iránti bizalom és az alkotmányos hazában leélt tevékeny élet eszméje által határolt gondolati keretek között kell keresnünk a választ.

AN EXCURSION INTO HUNGARIAN NATIONAL?

The Slovak Oeuvre of Jozef Viktorin and the Castle Ruins of Visegrád

by Demmel József
(Summary)

The Castle of Visegrád is one of the best known and most popular places of memory of Hungarian national past. It is far less known, however, that the exploration of the ruins at Visegrád and their transformation into a Hungarian place of memory was initiated and completed by Jozef

¹¹³ ASSV, Fasc. č. 50. 13–19. Ján Kalinčiak Jozef Viktorinnak 1861. január 12-én. Ján Kalinčiak Jozef Viktorinnak 1861. október 13-án. ASSV, Fasc. č. 50. 21–29. Jozef Miloslav Hurban Jozef Viktorinnak 1861. május 23-án.

¹¹⁴ *J. Ráth*: Jozef Viktorin i. m. 1874a.

¹¹⁵ Igaz, J. R. később is, amikor már ismerte a boncolás eredményét, megpróbált kapcsolatot keresni a betegség (agydaganat) és az országos politikai klíma változása között. *J. Ráth*: Jozef Viktorin i. m. 1874b. 136–137.

¹¹⁶ *J. Ráth*: Jozef Viktorin i. m. 1874a.

Viktorin, who in 1848 was locked up in prison for half a year by the Hungarian authorities on charges of Panslavism, is known in Slovak scholarship for his Slovak national zeal, and, moreover, is regarded by Slovak historians and literary historians as one of the most talented promoters of Slovak literature of his time. What exactly Viktorin had in mind when, as an engaged champion of Slovak nationalism, he set about the creation of what soon became one of the most important places of Hungarian historical memory, cannot be reconstructed, of course. What seems certain, however, is that the possible answer should be looked for in a conceptional framework constituted by the ancient Slav past of Visegrad, the symbolic and hidden layers of Slovak-Hungarian compromise, Viktorin's trust in Hungarian liberalism, and by the idea of a life spent in a constitutional fatherland.